

STRUČNÝ KOMENTÁŘ

Šetření *Životní podmínky* každoročně přináší údaje týkající se sociální a ekonomické situace českých domácností. Informuje o změnách v jejich struktuře, o výši a skladbě jejich příjmů a o vývoji podílu populace ohrožené chudobou a sociálním vyloučením. Výsledky šetření *Životní podmínky 2011* odráží stav v roce 2010 a v době dotazování, tj. na jaře 2011.

Oproti předchozímu roku se v tomto zjišťování dopady hospodářské krize projeví na situaci domácností mnohem výrazněji. Většina z nich si častěji nemohla dovolit sledované výdaje (např. zaplatit nečekaný výdaj ve výši 9 100 Kč) a náklady na bydlení vnímala jako větší zátěž. Příjmy domácností v průměru vzrostly jen mírně a zároveň se zvýšil podíl těch, kterým se příjmy snížily - kromě domácností samostatně činných to byly i domácnosti zaměstnanců s nižším vzděláním a domácnosti nezaměstnaných, kterým poklesla podpora v nezaměstnanosti i jiné sociální příjmy.

V oblasti státní sociální podpory a daňového systému došlo k několika podstatným změnám. V první řadě se od ledna 2010 zvýšila roční částka slevy na dítě z 10 680 Kč na 11 604 Kč. V důsledku toho dosáhlo více domácností na tzv. daňový bonus (částka přiznaná státem osobě vyživující nezaopatřené dítě, pokud je jí po uplatnění všech odčitatelných položek a slev vypočtena záporná daň), který tak byl v průměru vyšší než v předchozím roce.

V roce 2010 dosáhl v průměrné domácnosti úhrnný hrubý peněžní příjem na osobu 167,4 tis. Kč, což bylo v přepočtu zhruba jen o 100 Kč měsíčně více než v roce předchozím. Čistý roční příjem na osobu (počítaný z celkového příjmu domácnosti) pak činil 144,6 tis. Kč. Jeho meziroční přírůstek byl (v důsledku mírného posílení podílu sociálních příjmů na celkových příjmech a v souvislosti se zvýšením částky slevy na dani za vyživované dítě a nárůstem průměrné výše daňového bonusu) o něco vyšší než přírůstek příjmu hrubého.

Z hlediska postavení osoby v čele domácnosti nejvíce vzrostly příjmy domácnostem důchodců - jejich čistý roční příjem v přepočtu na osobu dosáhl výše 134,6 tis. Kč a nárůst oproti roku 2009 tak činil 2,6 %. Růst příjmů zaznamenaly (meziročně o 1,2 %, tj. pomalejší než v roce předchozím) rovněž domácnosti zaměstnanců s vyšším vzděláním, jejichž příjmy však byly absolutně nejvyšší - celkem 172,5 tis. Kč na osobu za rok. Naopak čisté příjmy domácností zaměstnanců s nižším vzděláním mírně poklesly, a to na 124,8 tis. Kč na osobu za rok. Rozdílný vývoj příjmů zaměstnanců s vyšším a nižším vzděláním opět prohloubil propast mezi příjmy zaměstnanců pracujících převážně manuálně a příjmy zaměstnanců v ostatních profesích. Také domácnosti samostatně činných zaznamenaly opět pokles příjmů, ačkoliv ne tak citelný jako v předešlém roce - jejich čistý roční příjem v přepočtu na osobu činil 161,3 tis. Kč. Vzhledem ke snížení průměrné měsíční výše podpory v nezaměstnanosti (v důsledku snížení procentní výměry při delším pobírání a zhoršující se výdělkové situaci), poklesly také peněžní příjmy domácností nezaměstnaných. Jejich čisté příjmy se oproti roku 2009 snížily o 2,2 % na 76,9 tis. Kč na osobu za rok v roce 2010.

Rok 2010 přinesl omezování sociálních výdajů státu - byla snižována výše některých dávek, zkracována doba, po níž bylo možné je pobírat, a zpřísnovány podmínky pro jejich přiznání. Sociální příjmy sledovaných skupin domácností, s výjimkou domácností důchodců (důchody nadále rostly), tak vesměs poklesly. K dynamickému nárůstu došlo pouze u příspěvku na bydlení, na nějž bylo z rozpočtu MPSV vynaloženo o polovinu více prostředků než v roce 2009. Díky zvýšení normativních nákladů na bydlení, od nichž se příspěvek odvozuje, se objem prostředků vyplacených v rámci příspěvku na bydlení dle MPSV zvýšil o více než 1,2 mld. Kč. Podle údajů ze šetření *Životní podmínky 2011* se tak průměrný vyplacený příspěvek zvýšil o 629 Kč, v případě domácností nezaměstnaných dokonce o 833 Kč za rok. Díky tomu celková výše dávek státní sociální podpory u domácností nezaměstnaných poklesla oproti minulému roku pouze o 145 Kč.

Příjmy pod hranicí životního minima mělo v roce 2010 odhadem 152,3 tis. domácností, což je asi o 15,4 tis. domácností více než v minulém roce, tedy 3,6 % z celkového počtu domácností. Z hlediska typu převažovaly domácnosti jednotlivců a neúplné rodiny, podle ekonomické aktivity to byly zejména domácnosti nezaměstnaných.

Růst počtu osob ohrožených chudobou, započatý v roce 2010, i nadále pokračoval. Míra ohrožení příjmovou chudobou se počítá jako podíl osob žijících v domácnostech, jejichž příjem je nižší než stanovená hranice chudoby. Ta se nejčastěji definuje jako 60 % mediánu ekvivalizovaného disponibilního příjmu domácností. Chudobou bylo v ČR v roce 2011 ohroženo 1 022,3 tis. obyvatel, tj. 9,8 % všech osob. Za poslední rok tak přibýlo téměř 86 tisíc osob žijících v domácnostech s příjmem pod hranicí chudoby. Nejvíce přitom míra chudoby vzrostla u osob žijících v domácnostech nezaměstnaných (ze 41,2 % na 46,4 %) a u osob žijících v domácnostech se 3 a více závislými dětmi (z 20,9 % na 24,5 %).

Celková míra materiální deprivace, vyjadřující podíl osob, které trpí určitým materiálním nedostatkem (nemohou si dovolit některé věci, služby či požitky), oproti předcházejícímu roku mírně vzrostla. Podíl jednotlivců žijících v domácnostech, kterým chyběly nejméně 3 položky ze sledovaných 9 vzrostl na 16,1 %, podíl těch, kterým chyběly 4 a více položek, zůstal přibližně na úrovni z předchozího roku, tedy na 6,1 %. Přitom v obou případech významně poklesl podíl materiálně deprivovaných, kteří měli zároveň příjem pod hranicí chudoby. Tento jev můžeme vysvětlit tím, že pod hranici chudoby v tomto roce „spadlo“ více domácností (které již byly materiálně zajištěné) než v roce předcházejícím.

Nově byla analyzována situace domácností na základě tzv. pracovní intenzity osob, která úzce souvisí s problematikou chudoby a sociálního vyloučení. Osoby žijící v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou jsou ty, které žijí v domácnostech, v nichž osoby v produktivním věku buď nepracují vůbec, nebo jen na zkrácený úvazek, případně z více dospělých osob pracuje jen některá. V roce 2011 žilo v domácnostech s pracovní intenzitou nižší než 0,20 (což by byl např. případ rodiny s malým dítětem, kde pracuje jen jeden z rodičů, a to na zkrácený, třetinový úvazek) celkem 6,7 % osob, tedy 545,7 tisíc. Z toho 316,6 tis. osob mělo zároveň příjem pod hranicí chudoby a 175,5 tis. z nich bylo materiálně deprivovaných.

K významným změnám došlo v oblasti nájemního bydlení. Od 1. 1. 2011 byla deregulována výše nájemného ve všech obcích, s výjimkou Prahy, krajských měst (kromě Ostravy a Ústí nad Labem) a měst ve Středočeském kraji, která mají více než 10 tisíc obyvatel. Toto opatření mělo za následek prohození podílu domácností platících tržní nájem a podílu domácností platících nájem regulovaný (2010: tržní nájem platilo 5,4 % domácností, regulovaný nájem platilo 14,9 % domácností; 2011: tržní nájem platilo 13,9 % domácností, regulovaný nájem platilo 4,8 % domácností). Průměrná výše nájmu, které jsou v datech označeny jako tržní, oproti roku 2010 poklesla, neboť nájemy, které byly původně regulované, nestačily tak rychle dosáhnout hodnot nájmu reálně tržních. Oproti tomu průměrná výše nájmu, které zůstaly v roce 2011 regulované, se zvýšila, protože se jednalo výhradně o nájem v Praze a ve větších městech, kde patří dlouhodobě k nejvyšším. Tato čísla tedy není možné mezi roky 2010 a 2011 srovnávat, respektive vyvozovat z nich odpovídající závěry, protože změny jsou odrazem legislativní úpravy.

Výdaje domácností na bydlení se meziročně mírně zvýšily, v průměru o 2 316 Kč na domácnost za rok, což představuje růst necelá 4 %. Stejně tak vzrostl podíl příjmů, jež na bydlení domácnosti vynakládají - průměrně na 17,3 %. Více domácností než v minulém roce zároveň uvádělo, že náklady na bydlení jsou pro ně velkou zátěží (celkem 26,9 %, tj. o 1,4 % více než v roce 2010).